

משה חיים פלח

בגדר דין מדרש כתובה

נישואין, אך הרמב"ן (כתובות סז) תירץ דהא דמהני דינא דרב המנונא לגבות כתובה אינו אלא מחמת מדרש כתובה, ומדרש כתובה אינו אלא לענין עיקר כתובה ולא לענין תוספת, והביא שכן דעת הרמב"ם, וכ"כ המ"מ שם בדעת הרמב"ם, והיינו דהך חזקה דאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה לא מהני להוצאת ממון, דהוי כעין רוב דאין הולכין בזמון אחר הרוב, אלא מהני רק לענין היתר נישואין, אלא דמ"מ גובה עיקר כתובה מחמת מדרש כתובה.

אולם תמהו האחרונים דהרי לענין האשה שאמרה מת בעלי כתב הרמב"ם (פט"ו מאישות ה"ג ל"א) שמתנאי הכתובה שאם תנשא לאחר תטול מה שכתב לה בכתובתה, ומדקתם וכתב דנוטלת מה שכתב לה נראה להדיא דגובה אף תוספת כתובה, והרי תסם הוי ג"כ מחמת מדרש כתובה, וחזינן דסובר הרמב"ם דמהני אף לתוספת, והדק"ל אמאי לענין האשה שאמרה לבעלה גרשתי כתב דאינה גובה אלא עיקר ולא תוספת.

ג) והנה דעת הראב"ד שהשיג על דברי הרמב"ם מה צין עיקר לתוספת, ולא ניחא ליה בתירוץ הרמב"ן והמ"מ דהא דגובה כתובתה אינו אלא ממדרש כתובה ולא מהני מדרש כתובה אלא לעיקר [אף דמודה דשייך לחלק צין היתר נישואין להוצאת ממון מדלא הקשה מ"ש דמהני להיתר ולא לממון] ביאר בחידושי הגרש"ר (כתובות ס"ו) דיסוד דין מדרש כתובה הוא משום דלא פלגינן בתולדה, וחיוז הכתובה אינו תלוי בעצם הפקעת האישות דהיינו הגירושין או המיתה, אלא בהיתר הנישואין, ולהכי כל דאיכא נאמנות לענין היתר הנישואין ונקטינן דמותרת להנשא, ממילא אית לה כתובה, וסובר

א) בגמ' (קטו ב) ובכ"ד אמר רב המנונא האשה שאמרה לבעלה גרשתי נאמנת, חזקה אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה, ונחלקו הראשונים לענין מאי נאמנת, דעת הרמב"ם (פט"ו מאישות הכ"ו) דמותרת להנשא וגובה עיקר כתובה ולא תוספת, וז"ל הרמב"ם האשה שאמרה לבעלה גרשתי נאמנת שאינה מעיזה פניה בפני בעלה, לפיכך האשה שהוציאה שטר כתובה ואין עמה גט ואמרה לבעלה גרשתי ואזד גיטי תן לי כתובתי והוא אומר לא גירשתיך חייב ליתן לה עיקר כתובה, אבל אינו נותן תוספת עד שביא ראה שגירש עכ"ל, והראב"ד השיג וז"ל דברים הללו צמות טלוואות הן ואין להם טעם אם אינה מעיזה פניה וכאילו גט יוצא מתחת ידה היא מה צין עיקר לתוספת והרי כתובתה יוצאת מתחת ידה שהכל כתוב בה, ועוד משנתנו לא חילקה והוא מחלק, וכבר כתבתי כל הזורך לאחד מן הצדדים לבעול כל אלו הדברים, ואני אומר שלא אמרו נאמנת לא שתנשא לכתחילה ולא לגבות כתובתה אלא שתופסין בה קידושין או שמא שאם נשאת לא תנא ואם תאמר תנשא לכתחילה לא הנחת בת לאצרהם אבינו יושבת תחת בעלה עכ"ל.

ב) ומקור דברי הרמב"ם הוא מסוגיא דהכותב (כתובות פט א) דאמר רב גט גובה עיקר כתובה גובה תוספת ופרכי' מדתנן תסם הוציאה כתובה ואין עמה גט לא תפרע, ולרב נהי דעיקר לא גביא תוספת מיהא תגבי ומשני רב יוסף ה"ע כגון שאין שם עדי גירושין דמיגו דיכול למימר לא גרשתיה יכול לומר גרשתי ונתתי לה כתובתה, והקשו תוס' (בסוגין ובכתובות סז) דהיאך מני למימר לא גרשתיה והרי האשה שאמרה לבעלה גרשתי נאמנת, ותירצו דכשתוצעת כתובתה אינה נאמנת אלא דוקא לענין

אף לחומר, דגם בגוונא דאיכא צירור מספיק לדין ממון, כל דלא מהני להיתירה אינה גובה כתובתה. אולם חזינן עוד מדברי הראב"ד דאף היכא דאינו דין נאמנות אלא צירור, שייך דין מדרש כתובה, דהרי התם איכא צ' עדים, אלא שלא ראו שמת ממש אלא רק שטבע צמים שאין להם סוף דרובן למיתה [אלא דעיקר דברי הראב"ד דמשום מדרש כתובה אינה גובה כתובתה בכה"ג רכיכים ביאור לדרך הנ"ל דטעמא משום דלא פלגינן בתולדה].

ה) ונראה דעת הראב"ד כפי שנקט המשנ"ל (פס"ו ממלוה ה"ו) **כריש דבריו דדין מדרש כתובה הוא מדין הימניה, דכשם דיכול אדם לומר מהימנת לי כל היכא דאמרת לא פרענא, ה"נ יכול להאמין על עצמו כל עדות המועלת להיתר נישואין דתהני אף לענין הכתובה, ויעו"ש במשנ"ל. והא דהקשה הראב"ד על הרמב"ם מה בין עיקר לתוספת, היינו משום דמדברי הרמב"ם גופיה (פס"ו מאישות) לענין האשה שאמרה מת בעלי מצואר דדין מדרש כתובה מהני אף לתוספת וכו"ל, והראב"ד דשתיק ליה התם נראה דמודה בזה [ומש"כ הראב"ד דהא דהאומרת לבעלה גרשתני מהני רק דאם קיבלה קידושין מאחר זריכה גט ואפשר דאף לענין אם נשאת לא תלא, אך כתובה ודאי לית לה אף למאי שנסתפק דלילמא אם נשאת לא תלא, היינו כמצואר בתשו' הרשב"א (ח"ב סי' יב) דכל היכא דאינה מותרת להנשא לכתחילה לא קרינן בה כשתנשאי לאחר ואין לה כתובה, ויעו"ש שנסתפק בזה וז"ד שגובה, אולם משמע לכאור' מדבריו דהיינו רק אם עברה ונשאת, אך כל היכא דעדיין לא נשאת אף דהדין דאם נשאת לא תלא, ודאי לא קרינן בה כשתנשא לאחר ואין לה כתובה].**

ולדרך זו מצוארים דברי היש מי שאומר שהציא הראב"ד דהכלכות נחלות, דעדים שהעידו שטבע צמים שאין להם סוף אינה נוטלת כתובה משום מדרש כתובה, דיש לומר דבכלל ההימניה הוא גם איפכא, דכל שלא יהא צירור המספיק להיתירה לשוק,

הראב"ד דדינא דלא פלגינן בתולדה אינו אלא בנאמנות, ומשום דבנאמנות ליכא חילוקי שיעורים, אלא לענין מה שנאמן נידון כודאי, אלא דלא לכל הדינים אית ליה נאמנות, ולהכי כל שנאמן לענין דין מסוים, ממילא נקטינן כן בודאי לענין כל הדינים הנולדים מזה. אף לענין הוכחות וצירורים ל"ש כלל הא דלא פלגינן בתולדה, וכגון לענין דין רוב, דגם כלפי היתר הנישואין נפסק הדין רק ששיעור ודאות של רוב, דאינו ודאות מוחלטת, אלא דלענין האיסור לשוק סמכינן על הך רוב, אף לענין ממון דלא אזלינן בממון בחר רובא ולא סגי בהך צירור להוציא ממון לא מהני, וה"נ לענין הך צירור דחזקה אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה, כיון דאין זה דין נאמנות אלא צירור והוכחה, ל"ש בזה כללא דלא פלגינן בתולדה.

ובדעת הרמב"ם ביאר צ' אופנים, הא' דעת הרמב"ם בגדר דין מדרש כתובה כהאבני מילואים (סי' קס"ב) דחיוב הכתובה תלוי במה שהותרה בפועל צבית דין, ואף אי כלפי שמיא גליא דאסורה להנשא [ויש להעיר מלשון הרמב"ם (פס"ו מאישות) דעיקר דין מדרש כתובה "שאם תנשא לאחר אחר מותו"]. עוד ביאר דסובר הרמב"ם דכללא דלא פלגינן בתולדה שייך אף היכא דנפסק הדין הראשון מחמת צירור, ומשום דגם בזה הוי פסק ודאי, או דגם במקום דאינו פסק ודאי לא פלגינן בתולדה, עכ"ד.

ד) אך לכאורה יש לעיין בזה מדברי הראב"ד דבה"י נחלות, דהנה כתב הרמב"ם (פ"ו מנחלות ה"ג) מי שטבע צמים שאין להם סוף וצאו עדים שטבע בפניהם ואצד זכרו הרי היורשים נוהלים על פיהם, שאני אומר שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה והעידו שראו אותן הדברים ואצד זכרו ואח"כ נשמע שמת הרי אלו נוהלין על פיהם, וכתב ע"ז הראב"ד וז"ל ויש מי שאומר שהיא אינה נוטלת כתובה שאין אני קורא בה כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי עכ"ל, והנה מצואר דברי הראב"ד דדין מדרש כתובה הוא

מלקוחות, ואילו במציא גט בחו"ל ואמר צפ"נ וצפ"נ מצואר בדברי הרמב"ן הרשצ"א והריטב"א דגובה אף מלקוחות, והוכיחו כן מדברי הירושלמי, וביארו הטעם משום מדרש כתובה וכתבו דהיינו דוקא עיקר כתובה, אך לענין תוספת כתובה ליכא מדרש כתובה, וצ"ב מאי שנא ממציא גט בא"י דמהני מדרש כתובה לגבות רק מבני חורין, ממציא גט בחו"ל ואמר צפ"נ וצפ"נ דמהני מדרש כתובה לגבות אף מלקוחות, וכתב הבית שמואל (פי' קמח סק"ג) לצ"ב, דמציא גט בא"י כיון דאינו היתר גמור דאפשר שיצא הצעל ויערער להכי אינה גובה מלקוחות (והוא מדברי הר"ן בגיטין (ב ג) מדפ"ה) שביאר דמה"ט לא קרינן בה כשתנשאי לאחר] אצל בחו"ל דמהני אמירת צפ"נ דאין הצעל יכול לערער הוי היתר גמור ומהני לגבות אף מלקוחות. והדברים נריכים ביאור, דממ"נ אי סגי בזה היתר דקרינן בה כשתנשאי לאחר יהני אף לענין לקוחות, ואי לא קרינן בה כשתנשאי לאחר היאך מהני לגבות מבני חורין.

(י) והנה לקמן (קטו ג) תנן גבי האומרת מת צעלי נדאמנת בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובתה צ"ה אומרים תנשא ולא תטול כתובתה א"ל בית שמאי התרתם ערוה החמורה לא תתירו ממון הקל אמרו להם בית הלל מנינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה, אמרו להם בית שמאי והלא מספר כתובתה נלמוד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי. והקשו תוס' (סג) דבכתובות (פב ב) איתא דשומרת יבם שמתה היבם חייב בקבורתה לפי שירש כתובתה, ופרכי' דלימא היבם אחי אחי יורש אשתו אין אני קובר לפי שלא ניתנה כתובה ליגבות מחיים, דאינו יורש את הכתובה מן היבמה אלא דלא חייל כלל חיוב כתובה, כיון דלא הותרה היבמה להנשא לשוק ולא קרינן בה כשתנשאי לאחר, ומשני מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה בית שמאי הא אית להו שטר העומד להגבות כגבוי דמי, והקשו תוס' דמאי פריך והא חזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, וכתבו תוס' וז"ל

לא יתחייב לה כתובה, דהתנאי ביניהם דרק ע"י עדות או צירור המועיל להחירה לשוק תטול כתובתה (והא דמצואר מהראב"ד דגם למאי דנטפק דשמא האומרת לצעלה גרשתי אס נישאת לא תנא, מ"מ אינה נוטלת כתובה, משום דק"ל להראב"ד דליכא דין מדרש כתובה אלא כשומרת להנשא לכתחילה, וכמצואר בתשובת הרשצ"א).

(ו) אולם מעתה הדרא קושיא לדוכתה בדעת הרמב"ם, דמאי שנא האשה שאמרה מת צעלי דנוטלת גם תוספת מדין מדרש כתובה, מהאשה שאמרה לצעלה גרשתי דאינה נוטלת אלא עיקר כתובה ולא תוספת.

(ז) עוד נריך ביאור לדרך זו דגדר מדרש כתובה משום הימניה, דהרי לקמן בפירקין (ק"ו ב) אמר רב חסדא נתייבמה יבמה נכנס היבם לנחלה על פיהם דרשו מדרש כתובה אנו לא נדרוש מדרש תורה יקום על שם אחיו אמר רחמנא והרי קם, והתייבמה לדרך דלא פלגינן בתולדה, מצוארים דברי רב חסדא, דה"נ אמרי' דירושת היבם הוי בתולדה מדין היבום, וכל דאיכא נאמנות לענין היבום ממילא מהני אף לענין הירושה, אך אס הוי משום הימניה אינו ענין להתם כלל.

(ח) עוד נריך ביאור לדרך זו מסוגיא דהאשה שנפלו (כתובות פ"א ב) דמצואר דהנידון אי ניתנה כתובה להגבות מחיים [לענין שומרת יבם שמתה אי חשיב דירש היבם הכתובה ממנה או דחשיב דלא חייל החיוב כלל] תלוי דדין מדרש כתובה, והתייבם אס מדרש כתובה משום דלא פלגינן בתולדה, יסוד הנידון אי חיוב הכתובה תלוי בהפסקת האישות או בהיתר לשוק, כשמת הצעל במקום יבם נפסקה האישות אך לא הותרה לשוק, אך לדרך דהוא משום הימניה צ"ב מה ענין זה לזה.

(ט) והנה דעת הרא"ש (פ"ק דגיטין ס"ח) דהמציא גט בא"י דלא חיישינן למוזיף גובה כתובתה מבני חורין מדין מדרש כתובה אך אינה גובה

יש מתרצים ללא דרשי צית הלל מדרש כתובה כל כך כמו צית שמאי, ולא יתכן דאי מסתבר לדורשו בכתובות כמו הכא אמאי לא דרשי ליה צית הלל, ואי לא מסתבר מנא ליה דדרשי אפילו צית שמאי עכ"ל, וזרריך ביאור דעת הנך יש מתרצים, ומהו החילוק בין מדרש כתובה לענין הנידון אי ניתנה כתובה לגבות מחיים לבין מדרש כתובה לענין האשה שאמרה מת בעלי.

ונראה צביאור הדברים, דצאמת תרי דיני איכא דין מדרש כתובה, חדא דין הימניה, דהוי כאומר שכל נאמנות או צירור המועילים לענין להסירה להנשא יהני אף לענין חיוב הכתובה, ואף כשמנד עצם דיני הממון לא סגי בהך נאמנות או ראייה לממון, ודין זה אינו אלא לענין עיקר הכתובה ולא לענין התוספת, דלענין מה שמוסיף לה מדעתו העמיד על עיקר הדין ובעי' ראייה המועלת לדיני ממונות, ולא האמינה טפי דסגי בכל ראייה המתירתה, ומלבד זה איכא דינא דלא פלגינן בתולדה, ונאמר זזה דהמחייב של הכתובה הוא עצם ההיתר לשוק ולא הפסקת האישות, ונפק"מ דכל היכא דאיכא נאמנות המועלת לענין להסירה לשוק, ממילא גובה כתובתה כיון דלא שייך פלגינן בתולדה, ומהאי דינא מיייתי' בכתובות לענין אי ניתנה כתובה לגבות מחיים, ומהא יליף ר"ח ק"ו דהס דרוש מדרש כתובה ואנו לא נדרוש מדרש תורה. והאי דינא נוהג אף בתוספת כתובה, דלענין עצם הדבר המחייב את הכתובה לא חילוקין בין העיקר לתוספת [ויסוד המחלוקת אי איכא דין מדרש כתובה אחד הוא, האס דרשי' את לשון הכתובה כשתנשא לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, דמשמעותו דגביית הכתובה תלויה בהיתר הנישואין, בין לענין דיני הנאמנות ובין לענין דזהו עצם המחייב].

יא) ומעתה מיושבים כל הקושיות, דלענין האומרת לבעלה גרשתי מצואר צרמז"ס גובה רק עיקר כתובה ולא תוספת, וביארו הרמז"ן והמ"מ משום דליכא דין מדרש כתובה אלא לענין עיקר, ואילו באומרת מת בעלי סתם הרמז"ס

דגובה כל מה שכתב לה ואף תוספת, ומשום דצאומרת לבעלה גרשתי דהוא הוכחה וראיה ואינו נאמנות, ל"ש דינא דלא פלגינן בתולדה, והתם ליכא אלא אידך דינא דמדרש כתובה מדין הימניה, דיהא סגי בכל ראייה המועלת להסירה, וזה אינו אלא לענין עיקר כתובה, משא"כ באומרת מת בעלי דהוי דין נאמנות, התם שייך נמי אידך דינא דלא פלגינן בתולדה, והאי דינא מהני אף לענין התוספת.

יב) וכן מצוהרים דצרי הרמז"ן לד' הצית שמואל, דהמציא גט צא"י ולא אמר צפ"נ וצפ"נ דגובה כתובה רק מצני חורין ולא מלקוחות, דהרי על נאמנות השטר איכא דין טענינן מזויף, אלא דלענין היתר האשה לשוק לא טענינן כיון דאין האשה ממנו של בעל וכדציאר הרמז"ן, וכיון דלענין הכתובה דהוי ממונות ספיר איכא דין טענינן, ל"ש זזה דינא דלא פלגינן בתולדה, וכעין הא דל"ש לענין רוב [וכן מצואר צחי' הגרש"ר (גיטין ס"י סק"ו) יעו"ש] אף לענין מיניה דידיה גובה כתובתה מדין מדרש כתובה וכמ"ש הצית שמואל, היינו משום אידך דינא דמדרש כתובה דהוא משום הימניה, אף האי טעמא לא מהני לגבות מלקוחות, דהרי מסקנת הרמז"ן צפ' הכותב דלא מהני נאמנות לגבי לקוחות אף כשקדמה נאמנות למכירה [יעו"ש צחי' וצמלחמות וצפ' הזכות]. ויעוין צמשנ"ל (פט"ו ממלוה ה"ו) שנתקשה אמאי מהני אמירת צפ"נ לגבות כתובה אף מלקוחות, והרי לא מהני הימניה לענין לקוחות [ויל"ד].

אולם כ"ו צמציא גט צא"י, דליכא נאמנות גמורה שאינו מזויף, אלא דלענין היתר האשה לא טענינן מזויף, ולענין ממון טענינן, משא"כ צמציא גט ממדינת הים ואמר צפ"נ דאין הבעל יכול לערער, והוי נאמנות גמורה, זזה איכא נמי אידך דינא דמדרש כתובה דלא פלגינן בתולדה, והאי דינא מהני לגבות אף מלקוחות.

ובחי' הגרש"ר (גיטין שס סק"ח) כתב לבאר עיקר שיטת הרא"ש, דהמציא גט צא"י גובה כתובתה רק

כתובה] וסברי נמי דינא דהימניה, אך צ"ה סברי דדרשי' מדרש כתובה רק לענין דין הימניה, ולא לענין עגס מחייב הכתובה, לומר שתלוי בהיתר הנישואין ולא בהפסקת האישות.

וריתכן דצוה יש ליישב גם קושית תוס' על תירוך זה, דמנא ליה לגמ' דצ"ש דרשי' מדרש כתובה טפי מבית שמאי, דהנה במתני' דיבמות התם אמרי בית שמאי הטעם מתחילה לאסור התרתם ערוה החמורה לא תתירו ממון הקל, והשיבו צ"ה דמצינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה ואמרי צ"ש טעמא דמספר כתובתה נלמוד, וצ"ב טעמא קמא דבית שמאי לאסור התירו ערוה החמורה כ"ש דיתירו ממון הקל, והריע"כ חזינן דלענין ממון ליכא נאמנות דאין האחין נכנסין לנחלה על פיה וכדשיבו צ"ה.

ויש לדון לבאר, דאף לטעמא קמא הוי משום מדרש כתובה, היינו משום דלא פלגינן בתולדה, ומשום דיש מקום לדון דגם בנאמנות שייך פלגינן בתולדה, דאיכא דרגות בנאמנות, אלא דסברי צ"ש דכיון דתיקנו דסגי בהך שיעור נאמנות לענין ערוה החמורה, כ"ש דתיקנו דסגי בהך שיעור נאמנות לענין ממון הקל, אך דוקא לענין דין הממון שבא בתולדה מהיתר הנישואין ולא לענין נחלה דאינו בתולדה, וצ"ה פליגי וסברי דחייב הכתובה תלוי בהפסקת האישות ולא בהיתר הנישואין, וא"כ אינו בתולדה ודמי לנחלה, וכשם דלא האמינוה לנחלה אף דהוא ממון ה"נ לענין חיוב הכתובה, והשיבו צ"ש דמספר כתובתה נלמוד, היינו דמ"מ דרשי' מדרש כתובה דכל היכא דאיכא נאמנות להיתר נישואין מהני אף לענין כתובה ומשום הימניה, וחזרו צ"ה והודו לדברי בית שמאי מהאי טעמא, וקצ"ה חדי בפלפולא דאורייתא].

מיניה דידיה ולא מלקוחות, דהא דאין גובין בשטר שאינו מקוים מלקוחות הוא מתרי טעמי, חדא דאיכא חשש מזויף, והב' משום דין טענינן, אך לענין שלא בפניו צ"ל דסובר הרא"ש כשיטת הר"י מיגש בתשו' דליכא כלל דין טענינן ודלא כתוס', ומ"מ סובר הרא"ש דאיכא צוה חשש מזויף, ולהכי לענין מיניה דידיה שפיר שייך דין מדרש כתובה, דכיון דלענין איסורין סמכינן על חזקת הגט ולא חיישינן למזויף, ממילא אף לענין הכתובה לא חיישינן למזויף, דל"ש צוה פלגינן בתולדה, משא"כ לענין לקוחות, נהי דל"ש חשש מזויף מהאי טעמא, אך מ"מ איכא דין טענינן, וצוה ל"ש חסרון דפלגינן בתולדה, כיון דגם לענין היתר הנישואין אין כח הגט עומד כנגד דין טענינן, אלא דלענין היתר הנישואין ליכא כלל דין טענינן כיון דאין האשה ממנו של בעל וכדביארו הראשונים, ודלא כתוס' דהקילו משום עיגונא, אך לענין הממונות דשייך דין טענינן אינה גובה מלקוחות [וכתב שם דהוא דחוק כשיטת הרא"ש].

יג) וכן מבוארם דברי הי"מ בתוס', דבית שמאי סברי דין מדרש כתובה אף לענין הא דלא ניתנה כתובה לגבות מחיים, וצ"ה סברי דין מדרש כתובה רק לענין עדות מיתה, דצ"ש סברי צ' הדיניס הנ"ל, דחייב הכתובה תלוי בהיתר הנישואין ולא בהפסקת האישות, דצוה תלוי דין לא ניתנה כתובה לגבות מחיים, דאי תלוי בהפסקת האישות מיד שמת הבעל חייל חיוב כתובה אף דנפלה לפני יבם, ואף דצופעל אינה גובה כיון דיתכן שייבס וימשיך את האישות, אך כשמתה ואיגלאי דלא נמשכה האישות נתחייב למפרע אלא דרוש היבס ממנה ולהכי חייב בקצורתה, משא"כ אי תלוי בהיתר הנישואין, כיון דצמקום יבס לא הותרה להנשא לא חייל כלל חיוב